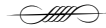

דאף אחרים מצווים ללמד בן חבירו הקטן.

[מה שכתב כאן ה"משנה כסף" דכל מי שפטור מללמד את עצמו אין אחרים מצווים ללמדו ובין האב ובין אחרים פטורים ללמד את הקטן והאי דכתב הרמב"ם האב חייב ללמד את בנו הקטן היינו מדרבנן בלבד ומשום חינוך, לענ"ד

לא נראים הדברים כלל בלשון הרמב"ם שכתב: אבל קטן אביו חייב ללמדו תורה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם, הרי להדיא דחיובא דאב דאורייתא נינהו. וכתבנו בזה להלן בסוף הלכה א' עמוד ?? ובהלכה ו' עמוד ?? ד"ה וז"ל הארבעה.]

פרק א הלכה א נשים ועבדים פטורים מתלמוד תורה, אבל קטן אביו חייב ללמדו תורה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם, ואין האשה חייבת ללמד את בנה שכל החייב ללמוד חייב ללמד. הקשו המפרשים כמה קושיות על לשון הרמב"ם בריש הלכות תלמוד תורה.

(א) אמאי פתח הרמב"ם בפטורים ממצות תלמוד תורה, ודלא כמנהגו בשאר מקומות דפותח באלו המחוייבים באותה מצוה (ועיין מה שכתבנו להלן בעמוד כד).

(ב) עוד קשה אמאי השמיט הרמב"ם עיקר החיוב ללמוד תורה ולא קבע בריש דבריו הכא אלא החיוב על אחרים ללמד תורה (וכבר הערנו על כך לעיל עמוד ?? דבספר המצות קבע הרמב"ם המצוה ללמוד תורה ויליף ליה מקרא ד"ושננתם" והכא השמיטו). דבהלכה א' קבע חיוב האב ללמד את בנו ובהמשך דבריו בהלכה ב' קבע חיוב אבי האב ללמד את בן בנו וחיוב החכם ללמד את בן חבירו, ועיקר חיוב "ללמוד" תורה השמיט לגמרי, ואמאי. ואף חיוב הבן ללמד את עצמו היכא דלא למדו

אביו לא קבע הרמב"ם בריש דבריו אלא כתבו להלן בהלכה ג' ד"חייב ללמד את עצמו", הרי לא נקט לשון חיוב "ללמוד" תורה אלא "ללמד", וצריך ביאור. נומה שכתב הרמב"ם להלן הלכה ח': "כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה", משמע מהמשך לשון הרמב"ם שם דאין כוונתו לחובת האדם "ללמוד" תורה אלא לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, עי"ש.]. (ועיין מה שכתבנו בזה להלן עמוד ?? בשם מ"ר, וכאן נקטנו דרך אחרת בהבנת הרמב"ם.)

(ג) לגירסת כתבי היד הרמב"ם כתב "נשים ועבדים פטורים מתלמוד תורה" והשמיט קטנים" (ובדפוסים נוסף: וקטנים). וקשה, אמאי השמיט קטנים ודרכו לנקוט בכל מקום "נשים ועבדים וקטנים פטורים" (עיין הלכות קריאת שמע פרק ד הלכה א: נשים ועבדים וקטנים פטורים מקריאת שמע; הלכות ציצית פרק ג הלכה ט: נשים ועבדים וקטנים פטורים מן הציצית; הלכות סוכה פרק ו הלכה א: נשים ועבדים וקטנים פטורים מן הסוכה; וכו'). והבאנו לעיל (עמוד ו) בשם "בארות המים" דהא דקטנים

פטורים מתלמוד תורה ילפינן ממיעוטא דקרא, שמע מינה דלאו מסברא פטורים הקטנים ממצוה זו, ואם כן אמאי השמיט הרמב"ם פטור קטנים. ואפילו לדעת ה"משנה כסף" (לעיל שם) דקטנים פטורים מתלמוד תורה כדרך שהם פטורים מכל המצוות, אכתי קשה דאין דרכו של הרמב"ם להזכיר פטור נשים ועבדים ולהשמיט קטנים. ואע"ג דה"בארות המים" וה"משנה כסף" גורסים "וקטנים" כגירסת הדפוסים, אכתי קשה לגירסת כתבי היד.

(ד) עוד הקשו אלשון הרמב"ם "אבל קטן אביו חייב ללמדו תורה", ולא כתב הרמב"ם בפשטות "האב חייב ללמד את בנו תורה", ונקט בלשון "אבל", ואמאי. והקשו עוד אלשון "קטן" דהוי ליה לכתוב "הבן" כדרך שנקט הרמב"ם בסיפא לגבי אשה "ואין האשה חייבת ללמד את בנה", וכן בהלכה ב': כשם שחייב אדם ללמד את בנו כך הוא חייב ללמד את בן בנו שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך וכו', ע"ש, דבכל מקום נקט הרמב"ם בלשון "בן" והוא לשון הקרא דכתיב "ולמדתם אותם את בניכם" וכתיב "ושננתם לבניך", ורק כאן בריש דבריו נקט לשון "קטן", וצריך ביאור.

(ה) עוד יש לעיין במש"כ הרמב"ם לגבי נשים דפטורות מ"תלמוד תורה" וכתב הכסף משנה: פרק קמא דקידושין (כט:): אמרינן דאין אדם חייב ללמד את בתו תורה מדכתיב ולמדתם אותם את בניכם ולא את בנותיכם, עכ"ל. משמע

דהבין בכוונת הרמב"ם לענין פטור נשים דליכא חיוב האב ללמד את בתו תורה נורק בהמשיך דבריו הוסיף הכסף משנה דהאשה פטורה מללמוד תורה, וז"ל, ואמרינן תו בפרק קמא דקדושין דמדכתיב ולמדתם אותם את בניכם וכתיב בדוכתא אחרינא ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם ילפינן שכל שהאחרים מצווים ללמדו מצווה ללמד עצמו וכל שאין אחרים מצווין ללמדו אינו מצווה ללמד עצמו, עכ"ל. הרי דעיקר דין פטור אשה ממצות תלמוד תורה הוא דאין אחרים מצווין ללמד את האשה, וממילא פטורה מללמוד תורה. ואלמלא דברי הכסף המשנה היה נראה לפרש דברי הרמב"ם בפשיטות דאשה פטורה ממצות לימוד התורה, והא דאיתא בקידושין (שם) דכל שאין אחרים מצווין ללמדו אינו מצווה ללמד עצמו, אין זה אלא ילפותא בעלמא לקבוע איזה גברא נתחייב במצוה זו, ואין כוונת הש"ס ליסוד הדין וטעמו אלא סימנא דמילתא קא יהיב דכל שאין אחרים מצווין ללמדו לא נתחייב במצוה זו. אולם מדברי הכסף משנה משמע דעיקר פטור האשה ויסודו הוי פטור האב מללמדה, וצריך ביאור.

ונראה לומר בביאור דברי הרמב"ם בהקדם חקירה בגדר דין הקטן במצות תלמוד תורה דיש להבין דין זה בתרי אנפי: א) הקטן פטור ממצוה זו כדרך שהוא פטור משאר כל המצוות, וליכא אלא חיובא דאב ללמדו, דהתורה הטילה על האב חיוב ללמד את בנו הקטן;

או דלמא ב) הקטן עצמו חייב להתלמד על ידי אביו. ואע"ג דקטן פטור מכל מצוות התורה, תלמוד תורה שאני (וטעמא דמילתא יתבאר להלן). ומלשון הרמב"ם "נשים ועבדים פטורים מתלמוד תורה" והשמיט הרמב"ם קטנים, משמע דלא נפטרו הקטנים מחובת מצוה זו וכצד ב. ולפי זה ניחא שפיר הא דכתב הרמב"ם (בהמשך דבריו): "אבל קטן וכו', ולא כתב בפשיטות האב חייב ללמד את בנו, דעיקר כוונת הרמב"ם היא לדין הקטן, דקטן חייב במצוה זו, וגדר חיובו הוא להתלמד מאביו. ונקט הרמב"ם תיבת "אבל" ללמדנו דאשה אינה חייבת להתלמד מאביה (כמו שכתב הכסף משנה, עיין לעיל), משא"כ קטן חייב בתלמוד תורה, דהיינו להתלמד אצל אביו.

ויסוד חיוב הקטן להתלמד למדנו מדברי הרמב"ם להלן (הלכה ג), וז"ל, מי שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו כשיכיר שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם. וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמוד קודם למעשה, עכ"ל. וכתב בספר נמוקי מהרא"י נרב אברהם יונה יעוונין מהוראדנא [עיין ספר הליקוטים שם], וז"ל, נראה לי בדעת רבינו דמה שאמרו אם לא למדו אביו חייב ללמד את עצמו היינו אפילו קודם שנעשה גדול, ואף שאינו מחוייב עדיין במצוות. דאילו אחר שנעשה גדול פשיטא הלא חלה עליו מצות תלמוד תורה של עצמו אפילו אם למדו אביו מתחילה (וכל שכן אם לא למדו אביו) אלא ע"כ קודם י"ג שנה, וזהו שכתב רבינו כשיכיר, ולפי הנחה זו

שפיר מסיים רבנו וכן אתה מוצא, דלכאורה קשה הלא אינו בחיוב בקום ועשה דלא בא לכלל המצוות, ועל כן הוצרך להביא דהתלמוד שאני משום דהתלמוד קודם למעשה ופירוש דקודם בזמן, עכ"ל. (עיין מש"כ להלן עמוד ?? ד"ה ונראה).

ונראה לבאר כוונתו דמצות תלמוד תורה המוטלת על הקטן שאני מכל שאר מצוות התורה כיון דלא הויא מצוה בקום ועשה, דיסוד פטור קטן מהמצוות הוא משום דלאו גברא בר עשיית מעשה הוא על פי דין. משא"כ מצות תלמוד תורה גדר חיובה בקטן הוי מצוה להתלמד דהיינו בשב ואל תעשה. והא דחייב הקטן ללמוד היכא דלא למדו אביו (כמש"כ הרמב"ם בהלכה ג) אין זה גדר חיוב מעשה לימוד בקום ועשה אלא חיוב להתלמד, רק כיון דאין האב מקיים חיובו ללמדו בקו"ע לפיכך לית ליה לקטן אפשרות בהיכי תמצא לקיים מצותו להתלמד אלא על ידי זה דלומד, ולא הוי גדר חיובו עשיית מעשה לימוד אלא להתלמד ואין הלימוד אלא היכי תמצא בעלמא לקיים חובתו להתלמד. והיינו דדייק הרמב"ם בלשונו וכתב: מי שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו, ולא כתב הרמב"ם דחייב "ללמוד" דאי אפשר לחייב את הקטן במעשה לימוד, אלא "ללמד את עצמו" דהיינו להתלמד על ידי עצמו וליכא חיוב מעשה כלל.

וראיה לשיטת הרמב"ם מלשון הגמ' (קידושין כט: מובא לעיל): "כל שאחרים מצווין ללמדו מצווה ללמד

תורה מקבלת התורה מאת הקב"ה, דמשה התלמד אצל הקב"ה ובני ישראל התלמדו אצל משה רבינו, וצורת לימוד התורה בסיני קובעת גדר מצותה והיינו להתלמד. וילפינן ממתן תורה דזכות המתלמד להתלמד בחנם.

ועיין לשון הרמב"ם להלן (פרק א הלכה יג) בענין אשה שלמדה תורה שיש לה שכר, וז"ל, ואע"פ שיש לה שכר צו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה, מפני שרוב הנשים אין דעתם מכוונת להתלמד וכו', עכ"ל, הרי דנקט הרמב"ם לשון להתלמד, ואמאי לא כתב רוב הנשים אין דעתם מכוונת ללמוד. ולדבריני ניחא, דגדר מצות תלמוד תורה הוא להתלמד ואין דעתם של רוב הנשים מכוונת להתלמד.

משא"כ קטן חייב להתלמד מאביו עד שיגיע הקטן לגיל שש או שבע, וכתב הרמב"ם להלן (פרק ב הלכה ב): מכניסין את התינוקות להתלמד כבן שש כבן שבע, עכ"ל, הרי דנקט לשון "להתלמד" דהוא עיקר גדר מצות תלמוד תורה.

וזה לשון הרמב"ם להלן (פרק ד הלכה א): הרב שאינו הולך בדרך טובה אע"פ שחכם גדול הוא וכל העם צריכין לו אין מתלמדין ממנו עד שובו למוטב. עכ"ל. דחובת התלמיד היא להתלמד אצל רבו, ואין מתלמדים אלא מרב הדומה למלאך השם צבאות.

וניחא שפיר הא דנקט הרמב"ם כאן "אבל קטן" ולא נקט לשון "בן",

את עצמו, וכל שאין אחרים מצווין ללמדו אין מצווה ללמד את עצמו, הרי דעיקר המצוה היא להתלמד, רק דקבעה הגמ' כלל דכל גברא הנכלל בחובה להתלמד, ממילא חייב במצות הלימוד ללמד את עצמו. אלא דלגבי קטן איכא חלות פטור ממצות הלימוד מכיון דלאו גברא בר חיובא הוא במעשה בקום ועשה. וקבעה הגמ' ד"כל שאין אחרים מצווין ללמדו אין מצווה ללמד את עצמו", היינו דאשה כיון דלאו בת חיובא היא בחובה להתלמד, ממילא פטורה היא מהמצוה ללמוד. והיינו דכתב הכסף משנה דאילו היה האב חייב ללמד את בתו היתה הבת חייבת ללמוד תורה, דכל החייב להתלמד חייב ללמוד. "אבל קטן" אע"ג דחייב להתלמד אינו חייב ללמוד וטעמא דמילתא משום דקטן פטור מכל המצוות בקום ועשה.

ובביאור גדר מצות תלמוד תורה אליבא דהרמב"ם יש לעיין בדבריו להלן (פרק א הלכה ז) בענין איסור קבלת שכר למי שמלמד תושבע"פ לאחרים, וז"ל, תורה שבעל פה אסור ללמדה בשכר שנאמר ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' וגו' מה אני בחנם למדתי אף אתם למדתם ממני בחנם וכן כשתלמדו לדורות בחנם כמו שלמדתם ממני, עכ"ל. ולשון הרמב"ם תמוה דכתב "אני בחנם למדתי" וכן "כמו שלמדתם ממני", ואמאי לא כתב בפשיטות הקב"ה לימדני בחנם ואני לימדתי אתכם בחנם. אלא כוונת הרמב"ם דילפינן דיני תלמוד

דכוונת הרמב"ם לקבוע דעיקר חיוב מצות תלמוד תורה היינו החובה להתלמד, ונקט "קטן" ללמדנו דלא בעינן גדלות למצוה זו כיון דאין המצוה מעשה לימוד בקום ועשה אלא להתלמד על ידי אחרים. וקבע הרמב"ם בהלכה א' דהקטן מתלמד אצל אביו, ובהמשך דבריו (בהלכה ב) הוסיף דהקטן מתלמד אצל אבי אביו, ואף אצל כל חכם מישראל, וטעמא משום דהקטן חשיבי "בן" אצל אבי אביו ואף אצל כל חכם מישראל דתלמידים המתלמדים על ידי רבותיהם קרויין בנים.

והנה הקשנו אמאי השמיט הרמב"ם כאן עיקר החיוב ללמוד תורה ולא קבע אלא החיוב על אחרים ללמד תורה. ולדברינו ניחא שפיר, דהרמב"ם קבע חיוב הקטן להתלמד, ומחיוב הקטן להתלמד ילפינן החיוב ללמוד, והיינו על פי הכלל ד"כל שאחרים מצווין ללמדו מצווה ללמד את עצמו", ואם קטן חייב ללמד את עצמו כל שכן גדול, רק דחילוק איכא בין קטן לגדול, דקטן מעוכב מלהתחייב ללמוד בקום ועשה מחמת קטנותו, אך כיון דהגדיל ופקע עיכוב זה שוב הדר דינא להתחייב ללמוד תורה בקום ועשה. וביאור הכלל "כל שאחרים מצווין ללמדו מצווה ללמד את עצמו", נראה דאע"ג דגדר חיוב מצות תלמוד תורה הוא להתלמד, מכל מקום קיום המצוה הוא הלימוד עצמו. ואף קטן מקיים מצוה זו ללמוד תורה, רק דחילוק הקטן לגבי החיוב ללמד את עצמו דלא נתחייב אלא בשב ואל

תעשה, משא"כ גדול מתחייב ללמד את עצמו בקום ועשה מחמת חיובו להתלמד. ולדברינו כל מה שכתב כאן הרמב"ם בריש הלכות תלמוד תורה לגבי קטן אף לגבי גדול נאמר בכל שכן. וחובת המצוה היא להתלמד אצל אחרים וללמד את עצמו וקיום המצוה הוא ללמוד תורה, רק דבקטן נאמר פטור מהחובה ללמד את עצמו בקום ועשה, וכמו שנתבאר.

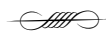
והא דפתח הרמב"ם באלו הפטורים ממצוה זו, כוונתו להדגיש את החילוק בין אלו לקטן, דנשים ועבדים הואיל ואין אחרים חייבים ללמדם לפיכך אינם חייבים במצות לימוד, משא"כ קטן הואיל ואביו חייב ללמדו, חייב הוא במצות תלמוד תורה דהיינו להתלמד על ידי אביו. וכשיגדל ופקעה מניעת קטנותו מתחייב הוא אף במצות לימוד בקום ועשה.

ואם תאמר אמאי מנה הרמב"ם (בריש הלכות תלמוד תורה) מצות עשה ללמוד תורה, ולא להתלמד. יש לומר דאע"ג דגדר חיוב המצוה הוא להתלמד, מכל מקום קיומה הוי לימוד התורה, ונקט לשון קיום המצוה מכיון דקיום זה כולל כל אופני עשיית המצוה כגון להתלמד על ידי אחרים ללמד את עצמו וללמד את האחרים. ולשון ללמוד תורה כולל קטן וגדול, דקטן מקיים מצות לימוד בשב ואל תעשה ומתלמד על ידי אחרים, וגדול מקיים מצות לימוד בקום ועשה על ידי מעשה לימוד.

ולפי זה מובן שפיר הא דלא מנה הרמב"ם מצוה ללמד תורה לאחרים, דלימוד תורה לאחרים אינו אלא גדר חיוב המצוה, אך קיומה הוי לימוד התורה. והיינו דסיים הרמב"ם הלכה זו וכתב: "ואין האשה חייבת ללמד את בנה שכל החייב ללמוד חייב ללמד". דכיון דאין האשה חייבת להתלמד אצל אביה (כמש"כ הכסף משנה), ממילא פטורה היא ממצות

לימוד התורה, ואף פטורה מללמד אחרים, דחיוב לימוד אחרים אינו שייך אלא לגבי מי שנכלל בקיום המצוה והיינו ללמוד תורה.

[ובענין חיוב הקטן במצוה דחיובה בשוא"ת, עיין רמב"ם הלכות נזירות (פרק ב סוף הלכה יג): "האיש מדיר את בנו הקטן בנוזיר אע"פ שלא בא לענות הנדרים".]

פרק א הלכה א **נשים ועבדים פטורים מתלמוד תורה**. בענין עבדים בתלמוד תורה, כתב הכסף משנה וז"ל: ובסוף פרק שני דכתובות (כה) אמרינן דאסור שילמד את עבדו תורה, עכ"ל. וכן כתב הרמב"ם בהלכות עבדים (פרק ח הלכה יח) "ואסור לאדם ללמד את עבדו תורה, ואם למדו לא יצא לחירות".

דמנין להשוות עבד זכר לאשה ולומר דאף עבד לימודו הוא תפלות, ובסוגיית הגמ' בסוטה (כ) איתא כל המלמד בתו תורה כאילו לומדה תפלות, ולא נזכר עבד. ב) לפי"ז היה לו לרמב"ם להביא איסור זה בסוף פרק א' מהלכות תלמוד תורה יחד עם דין איסור לימוד תורה לבתו משום תפלות, כדרך שהביא דין פטור עבד עם פטור אשה בריש דבריו כאן בהלכות תלמוד תורה, ואמאי שבקיה ואייתי ליה בהלכות עבדים.

ויש לעיין ביסוד האי דינא דאסור ללמד את עבדו תורה דקבעו הרמב"ם בהלכות עבדים ולא בהלכות תלמוד תורה, ומשמע דבהלכות תלמוד תורה דין העבד הוא דין פטור כלשונו "עבדים פטורים מתלמוד תורה", ומטעם הלכות עבדים נתחדש איסור, וכלשונו בהלכות עבדים. וצ"ב בשני דינים אלו.

ועוד צריך עיון דאפילו את"ל דטעמא דאיסור לימוד תורה לעבד הוא משום תפלות, עדיין צריך לדעת מנין דעבד פטור מתלמוד תורה, דהרמב"ם קבע דין פטור עבד בתחילת הלכות תלמוד תורה, ומשמע דהוא דין דאורייתא, ואילו איסור תפלות הוא דין דרבנן, כמ"ש הרמב"ם בסוף פרק א' מהלכות תלמוד תורה: "ציוו חכמים וכו'", א"כ צ"ע מהו יסוד דין פטור עבד מתלמוד תורה.

ועיין לבוש, הלכות עבדים יו"ד (סי' קסז ס"ק עו), דכתב דהמלמד את עבדו תורה כאילו מלמדו תפלות וע"כ אסור ללמדו, וכן כתב הרדב"ז בליקוטים על הרמב"ם. וקשה, א) עצם סברת הדבר